

УДК 378.1(37.013.74)

*Ганна Товканець,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет*

ПРОФЕСІЙНА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА НА ЗАКАРПАТТІ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті представлено аналіз діяльності торговельних шкіл на Закарпатті, зокрема Мукачівської торговельної академії, в 20-их роках ХХ століття. Підкреслено особливість формування їх як центрів навчальної, наукової і просвітницької діяльності в умовах Чехословацької республіки та впливу на формування національної свідомості, розвиток культури.

Ключові слова: професійна освіта, економічна освіта, Чехословацька Республіка, Мукачівська торговельна академія.

В статье представлен анализ деятельности торговых школ на Закарпатье, в частности Мукачевской торговой академии, в 20-х годах ХХ века. Подчеркнуто особенность формирования их как центров учебной, научной и просветительской деятельности в условиях Чехословацкой республики и влияния на формирование национального сознания, развитие культуры.

Ключевые слова: профессиональное образование, экономическое образование, Чехословацкая Республика, Мукачевская торговая академия.

The paper presents an analysis of the trade schools in Transcarpathia, in particular Mukachevo Trade Academy, in 20th years of the XX century. It is emphasized feature of the formation of a center of educational, scientific and educational activities in the Czechoslovak Republic and the influence on the formation of national consciousness, the development of culture.

Key words: vocational education, economic education, the Czechoslovak Republic, Mukachevo Trading Academy.

Відомо, що початок ХХ століття став особливим періодом у розвитку європейської і світової політичної системи. Перша світова війна, розпад Австро-Угорської імперії, поява нових держав на карті світу мали значний вплив на суспільно-економічні процеси, в тому числі й на розвиток освіти. Освітня сфера цього періоду характеризується появою нових шкіл, професійних та вищих навчальних закладів, формуванням нових підходів до процесу навчання і виховання, до професійної компетентності майбутнього фахівця, здатного до ефективної діяльності.

Необхідність врахування в сучасних умовах європейського та національного досвіду розвитку професійної освіти на початку ХХ століття, взаємовпливу культур слов'янських народів на формування особистості фахівця і визначили вибір теми нашого дослідження.

Різним аспектам професійної підготовки молоді та розвитку професійної школи присвячені праці вчених Н. Абашкіної, О. Аксьонової, В. Андрущенка, Р. Антонюк, О. Аніщенко, В. Беспалько, І. Бега, Л. Бондаревої, Л. Володарської-Золи, Л. Кнодель, Г. Лактіонової, Л. Ляшенко, А. Макаренка, Н. Ничкало, О. Падалки, Н. Побірченко, І. Прокопенка, О. Романовського, Л. Товажнянського, О. Шпака та інших. Але проблема професійної підготовки на початку ХХ століття та впливу освіти на формування національно свідомої особистості потребує, на нашу думку, поглибленого дослідження.

Мета статті – провести стислий аналіз розвитку професійної освіти на Закарпатті в умовах Чехословацької Республіки.

На початку ХХ ст. на Закарпатті, яке після розпаду Австро-Угорщини стало частиною Чехословацької республіки і отримало назву Підкарпатська Україна (Підкарпатська Русь), відбулися соціально-економічні зміни: зростає промисловість, з'являються різноманітні фінансові установи, зокрема банки, особливо багато різного роду філіалів – Ужгородський філіал чехословацького лікувально-литейного банку (1932–1935), Хустський філіал словацького Всезагального кредитного банку (1927–1933); кредитні установи – Мукачівська окружна кредитна спілка (1920–1945), Ужгородська кредитна спілка «Христанія» (1931–1942); акціонерні товариства – Акціонерне товариство карпаторуських електростанцій в Ужгороді (1919–1944), Акціонерне товариство хімічних заводів «Бантлі» в Перечині, філіал акціонерного товариства по обслуговуванню туристів в м. Мукачево; торгові представництва – Ужгородський торговий союз (1920–1938), крайове управління постачання Подкарпатської Русі (1920–1921) та інші. У краї виникає нагальна потреба у фахівцях економічного профілю високого рівня.

Ліберальний чехословацький уряд сприяв створенню багатьох професійних шкіл, училищ. Це позначилося на формуванні навчальних закладів, зокрема економічного спрямування. Історичні джерела свідчать, що у Підкарпатській Русі на початок 20-х років ХХ ст. в час приєднання її до Чехословачії були дві угорські торговельні школи «трикласного типу». Обидві були міські (тобто більше 50 % фінансувалися міським бюджетом) і знаходилися одна в Ужгороді, інша – в Мукачеві. Ще в 1915 році в місті Ужгороді було засновано Угорську торговельну школу. У 1921 році її перейменовано в Руську торговельну школу. При безпосередній участі Августина Штефана Ужгородська торгова школа отримала ранг Державної руської торговельної академії, директором якої він був з 1922 по 1925 рік [3; 4].

Але чехословацьким урядом було поставлено за мету створити такий заклад, який би допоміг здобувати вищу професійну освіту українцям Підкарпатської Русі. Оскільки саме потреба у фахівцях торговельної, банківської, підприємницької сфери постала нагально, чеським урядом було вирішено підтримати прохання місцевої влади і створити Мукачівську торговельну академію. У березні 1925 року (06.03.1925) [3] чехословацьким урядом на раді міністрів, на підставі контракту між містом Мукачевом та шкільним відділом цивільної управи Підкарпатської Русі (Ужгород) шляхом об'єднання державної руської торговельної школи (Ужгород) та «мадярської» (угорської) торговельної школи в Мукачеві зареєстрували Мукачівську торговельну академію з «руським» (українським) та «мадярським» (угорським) відділами. Тобто тут могли навчатися рідною мовою і українці (русини), і угорці (мадяри), або ті, які користувалися угорською мовою, як рідною [4].

З метою якнайшвидшої реалізації умов контракту в надзвичайно короткий термін (до одного року) зроблено наступне:

1. Збудовано спеціальну будівлю, в якій, окрім звичайних аудиторій, були спеціальні великі зали для проведення лекцій, лабораторні приміщення, «директорська канцелярія», професорська кімната, спортивна зала.

Архівні джерела свідчать [4], що «нова будова ...поставлена городом Мукачевом ...і передана в наєм Чеськословацькому ерару (представнику) на той час» поки і український, і угорський відділи будуть існувати. У разі, якщо яке-небудь відділення буде ліквідовано, будівлю можуть відібрати. «Звіт дирекції державної торговельної академії в Мукачеві за 1926–1927 навчальний рік» містить цікаві відомості про історію даної будівлі: «Земля була закуплена од панства Шенборн-Бухгейма за 32.000 корун, що на той час дуже було великими грошима. Будівництво розпочалося восени 1924 року, а в грудні 1925 року вже можна було приступити до навчання у новій будівлі – після того, як два тижні будуть обігрівати самі приміщення («по двохтижневому вытопленю всех местностей»). Площа приміщення академії складала 1972,81 кв. м, але до неї ще належить 1957,25 кв. м незабудованої території – двір.

2. Визначено навчальний план підготовки торговельних працівників, де серед предметів необхідно виокремити такі, як «Торговельна кореспонденція», «Купецькі рахунки», «Товарознавство», «Купецька правна наука», «Алгебра і загальна арифметика», «Історія»[4].

3. Підібрано професорсько-викладацький склад, який забезпечував викладання загальних та спеціальних дисциплін. Серед них – Маковицький Юрай, державний директор міської («городської») академії, Августин Штефан (у 1939 році в уряді А. Волошина був міністром шкільництва та народної освіти), М. Велигорський, В Горбачевський та інші.

Необхідно відзначити особливий внесок Августина Штефана у

розвиток економічної освіти на Закарпатті у 20–30-х роках (1893–1986). Він був одним із найвідоміших громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів Закарпаття ХХ ст. Надзвичайно освічена людина (здобував освіту в Берегівській гімназії, яку закінчив у 1910 р., та в Ужгородській духовній семінарії, де навчався упродовж 1910–1914 рр., до 1917 р. вивчав філософію у Будапештському університеті), А. Штефан протягом 1922–1938 рр. займав посаду директора державної торговельної академії в Ужгороді, а згодом у Мукачеві та Сваляві.

А. Штефан в період розпаду Австро-Угорської імперії долучився до громадсько-політичної діяльності. У 1916 р. він очолив делегацію від Закарпаття під час переговорів у Відні з головою Української парламентської репрезентації Є. Петрушевичем. У цей час він став одним із організаторів і активних учасників Всеукраїнського конгресу 21 січня 1919 р., на якому було прийнято рішення про возз'єднання краю з Україною. Під його керівництвом виходили газета «Русин» (1920–1921 рр.), «Учительський голос» (1929–1938 рр.), «Українське слово» (1932–1938 рр.). Упродовж міжвоєнного періоду А. Штефан був членом Руської Хліборобської (Земледільської) партії (1920–1924 рр.) та Аграрної партії (1929–1938 рр.). У 1920–1938 рр. А. Штефан виконував обов'язки постійного екзаменатора Крайової іспитової комісії для педагогів горожанських шкіл. Будучи активним просвітянином і членом Головної управи Педагогічного товариства (1926–1939 рр.), у співавторстві видав «Граматіку української мови» (1931 р.).

Мукачівська торговельна академія під керівництвом А. Штефана стала не тільки провідною професійною школою з підготовки фахівців для банківських установ, страхових організацій, кредитних спілок, підприємств, кооперативів тощо, але і центром формування національної свідомості українців. А. Штефан був прихильником розвитку української національної ідеї. І тому надавав перевагу викладанню в Мукачівській торговельній академії українською (русинською) мовою.

Мукачівська торговельна академія у 20–30-х роках ХХ століття успішно розвивалася. Зрозуміло, були і певні проблеми. Наприклад, брак підручників та інших засобів навчання, який викладачі академії старалися компенсувати, видаючи методичні рекомендації, навчальні посібники власними силами. Деякі предмети студенти вивчали за стенограмами. Так, один з прогресивних діячів того часу В. Шандор (доктор Вікентій Шандор, вчений, громадсько-політичний діяч у 20–30-х роках на Подкарпатській Русі (Закарпатті), у 1939 році був канцлером уряду Карпатської України в Празі, випускник Мукачівської торговельної академії) згадував, що «у академії бракувало підручників, тож деякі предмети, наприклад, народне господарство, яке викладав професор Валеріан Горбачевський», він стенографував, у гуртожитку інші студенти спільно переписували,

«розмножували на шапірографі і так вчилися. Була це виснажлива робота – іншого виходу не було, бо професор викладав університетським способом, що звичайним письмом не можна було записати» [10, с. 57].

Знання, отримані в Мукачівській торговельній академії, випускники застосовували в різних сферах діяльності. Основним місцем працевлаштування були такі установи, як Загальне пенсійне забезпечення в Братиславі, Союз словацьких кредитних інституцій для Словаччини та Підкарпатської Русі в Братиславі, Дирекція залізниць у Кошицях, дерево-торгова фірма «Дредома» та Земський банк у Братиславі, Чехо-Словацький національний банк та Міська ощадна каса в Празі тощо [10, с. 62]. Зрозуміло, місцем працевлаштування були і численні банки та філії банків, що були на той час в Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Хусті, Виноградіві, Сваляві, Рахові, Ясінях.

У цілому система навчання та виховання у Мукачівській торговельній академії була організована на високому рівні. Випускники успішно витримували іспити до Будапештського університету та Карлового університету в Празі. Вікентій Шандор зазначав: «У Празі я підтвердив високий рівень викладання у Мукачівській тоговельній академії, хоча на початку від викладачів курсів завжди були тільки приниження. З деяких предметів, як наприклад, товарознавство, географії, яке в нашій академії викладав професор М. Велигорський, я у багатьох випадках перевершував інших студентів, що вони одверто визнавали. М. Велигорський учив нас також і латинські назви, які я тут і використовував. Це справляло на викладачів приємне враження. Так, майор Восатка прямо був захоплений і завжди ставив мене та мою колишню школу за приклад. І мій колишній товариш з академії, словак Йосип Парчан, будучи капітаном, розповідав мені те саме про рівень знань із Мукачівської торговельної академії, що насправді був високим» [10, с. 69].

«Торговельна академія дійсно була на високому рівні. Мені особисто подобалося, що нас виховували в дусі національної та релігійної толерантності. За всі чотири роки я не чув із уст своїх педагогів жодного слова ненависті до інших. Нас учили любити своє, але одночасно наголошували на повазі до чужого. Студенти ставилися до навчання серйозно і жадібно чекали на кожне розумне слово своїх педагогів, охоче сприймали їх настанови» – згадував у творі «Спомини» доктор Вікентій Шандор [10, с. 60].

Окрім цього, за свідченням Юліана Химинця, завдяки такому культурно-освітньому закладу, як Мукачівська торговельна академія «за декілька років Мукачево стало осідком «Учительської Громади», головою якої був директор Августин Штефан. Дуже часто в Мукачеві гостював сталий український театр Миколи Аркаса з Ужгороду, який своїми

прекрасними виступами приносив насолоду всім, виконуючи рівночасно дуже корисну національно-освідомлюючу працю». Немалий вклад у розвиток культурно-освітнього життя Мукачівщини та Закарпаття внесли студенти Мукачівської торговельної академії, оскільки були активними учасниками молодіжної організації «Пласт», «Протиалькогольного і протинікотинного товариства «Будучина», самоосвітніх гуртків тощо» [9].

Отже, Мукачівська торговельна академія на Закарпатті в умовах Чехословацької республіки стала центром навчальної, наукової та просвітницької діяльності. Важливим моментом є те, що студенти торговельної академії мали змогу навчатися на рідній українській мові, отримувати знання високого рівня.

Рамки наукової статті не дають змоги розглянути всі аспекти діяльності цього навчального закладу. Втім, досвід діяльності Мукачівської торговельної академії свідчить про значний вклад таких навчальних закладів у розвиток не тільки професійної економічної школи, а і у процес формування національної гідності, високоморальних якостей майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України : аналіт.-інформ. матеріали / Бабак О. В., Бех І. Д., Василевська Т. Е. та ін. ; Державний комітет України у справах сім'ї та молоді ; Державний ін-т проблем сім'ї та молоді / В. І. Довженко (голова ред. кол.). – К., 2003. – 191 с.
2. Володарська-Зола Л. Професійна підготовка майбутніх менеджерів у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Володарська-Зола Лідія. – К., 2003. – 20 с.
3. Договір з чехословацькою державою і м. Мукачевом про заснування торговельної академії, виданий 1925 року. – Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Фонд 1513. – Опис 1. – Справа 1. – Аркуш 1.
4. Звіт дирекції державної торговельної академії в Мукачеві за 1926–1927 навчальний рік / За поданням управителя Августина Штефана. – Мукачево : Книгопечатня Гринштейн, 1927. – 102 с. (ДАЗО – Фонд 1143.).
5. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія / Н. В. Абашкіна, О. І. Авксентьева, Р. І. Антонюк та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало, В. О. Кудіна. – 2-ге вид. – Черкаси : Вибір, 2002. – 322 с.
6. Романовський О. Г. Вища освіта на зламі тисячоліть. Книга 1:

- Ефективна підприємницька освіта як фундамент економічного розвитку демократичного суспільства : наукове видання / О. Г. Романовський. – К. : Деміур, 2000. – 248 с.
7. Українські історики ХХ століття : біобібліографічний довідник Серія «Українські історики» / за ред. В. А. Смоля. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. – Випуск 2. – Частина 2. – 382 с.
  8. У Порошкові освятили меморіальну дошку міністру уряду Підкарпатської України Штефану Августину [Електронний ресурс] // Новини Закарпаття. Mukachevo net. – Режим доступу : <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/22446>.
  9. Химинець Юліан. Події на Закарпатті до 30 вересня 1938 року [Електронний ресурс] / Юліан Химинець. – Режим доступу : <http://exlibris.org.ua/zakarattia/r12.html>.
  10. Шандор Вікентій. Спомини. Том 1. Карпатська Україна 1938–1939 / Вікентій Шандор. – Ужгород : МПП «Гражда», 1995. – 388 с.
  11. Шпак О. Т. Педагогічне керівництво економічним вихованням учнів : навчально-методичний посібник / В. І. Терес, О. Т. Шпак. – Дрогобич : «Вимір», 2002. – 122 с.